

SKOLAS VADĪBAS STRATĒGIJA PUSAUDŽIEM AR SPECIĀLAJĀM VAJADZĪBĀM DZĪVES MĒRĶU VEIDOŠANĀ

SCHOOL LEADERSHIP STRATEGYS IN FORMING LIFE AIMS FOR TEENAGERS WITH SPECIAL NEEDS

Sandra RONE

Māra VIDNERE

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija, Latvija

Abstract. *Improving the democratic features of the society must learn to discern and develop each person's social potential , helping creatively build your life to complete their abilities , attitudes that benefit themselves and other people. A study of scientific literature and regulatory documents, analysis of adolescents with special needs lives aims, the teacher's role in this process, adolescents with and without disabilities survey "Life Goals Sunlated Behavior Survey" authors: D.K. Ingledew, E. Ferguson, D. Markland, (2010) test results, interviews with psychologists who work daily with teenagers with special needs.*

The aim of the Study. *To explore theoretically and practically and compare teenagers with and without special needs searching issues of the meaning of their lives.*

The research object is a school leadership strategy with special needs teenagers living in the positive direction of the target. The research study is the concept of teenagers "I" and their aims of lives.

Materials and methods. *A study of scientific literature and regulatory documents, analysis of adolescents with special needs lives aims, the teacher's role in this process, adolescents with and without disabilities survey "Life Goals Behavior Survey ,, authors: Ingledew D.K. , Ferguson E., Markland D. , (2010), modified and adapted test results, interviews with psychologists who work daily with teenagers with special needs.*

Keywords: *school leadership strategy, life purpose, a teenager with special needs.*

Ievads

Pilnveidojot demokrātijas iezīmes sabiedrībā, ir jāmācās saskatīt un attīstīt katra cilvēka sociālo potenciālu, palīdzot radoši veidot savu dzīvi, pilnīgot savas spējas, attieksmi, kas dod labumu sev un citiem cilvēkiem.

Pētījuma aktualitāte saistīta ar pedagogu profesionālo pilnveidi un skolas vadības stratēģijas attīstību, kas rada nepieciešamību pedagoga profesionālo kompetenci pilnveidot darbā ar pusaudžiem, kuriem ir speciālās vajadzības, kas vistiešāk izpaužas mācību procesā, saistot to ar dzīves mērķu apzināšanu.

Pētījuma mērķis: teorētiski un praktiski izpētīt un salīdzināt pusaudžu ar un bez speciālajām vajadzībām dzīves jēgas jautājumu meklējumus.

Pētījuma objekts ir skolas vadības stratēģija pusaudžu ar speciālajām vajadzībām dzīves mērķu pozitīvā ievirzē.

Pētījuma priekšmets ir pusaudžu *Es* koncepcija un dzīves mērķi.

Pētījuma metodes. Pētījumā izmantoti materiāli no pusaudžu ar dažāda smaguma kustību traucējumiem un viņu vecāku intervēšana, skolēnu izpētes programmas veidošana, sociālpedagoģiskā izpēte, intervija ar rehabilitācijas centra psihologiem, kuri strādā ar pusaudžiem, kuriem ir funkcionālie traucējumi, un viņu ģimeņu psiholoģiskajām problēmām. Analīzē izmantota „Dzīves mērķu un uzvedības ieviržu aptauja” (*D.K.Ingledew, E.Ferguson, D.Markland “Life Goals Behavior Survey”, 2010*), veikta tās lingvistiskā tulkošana, modifikācija un adaptācija Latvijas kultūrvidē; aptaujas rezultātu apstrāde veikta ar *MS Excel* programmas palīdzību, veiktas intervijas ar psihologiem, kuri ikdienas darbā sastopas ar pusaudžiem ar speciālajām vajadzībām.

Pētījumu bāze ir X novadā dzīvojošie 143 pusaudži ar speciālajām vajadzībām un 150 pusaudži – bez tām.

Galvenie pētījuma jautājumi

1. Vai pastāv atšķirība pusaudžu ar un bez speciālajām vajadzībām dzīves mērķu dimensiju apzināšanā?
2. Kāda ir skolas vadības stratēģija pusaudžu ar speciālajām vajadzībām personības veidošanā?

Pusaudžu ar speciālajām vajadzībām raksturojums Latvijā

Pēc statistikas datiem Latvijā 2014.gada janvārī bija 19260 cilvēku ar fiziskās vai garīgās attīstības traucējumiem, kas ir 5,5% (vecumā no 10 līdz 18 gadiem – 2,1%) no visa iedzīvotāju skaita.

Kā būtiska problēma minama tā, ka Latvijā joprojām netiek veikta visaptveroša un pilnīga šādu bērnu uzskaitē. Kā arī ne visiem ir noteikta invaliditāte, jo ir bērni un jaunieši, kuriem ir attīstības traucējumi, taču ne tik smagi, lai noteiktu invaliditāti, vai arī invaliditāte tiek noteikta samērā vēlu. Traucējumi plašākā nozīmē ir grūtības dzīvot savā vidē, kas saistīti ar indivīda sociālo funkcionēšanu. Ja kopienā dzīvo, mācās vai drīzumā mācīsies pusaudzis ar traucējumiem vai speciālajām vajadzībām, tad svarīgi ir saskatīt šīs problēmas nozīmīgumu saistībā ar kopienas politiku, kā arī ar sociālā darbinieka lomu tajā. Pusaudzīm ar speciālajām vajadzībām jāpadara pieejams ikdienas dzīvesveids un nosacījumi tādi, kādi tie pastāv apkārtējā sabiedrībā, kas plašākā nozīmē ir normalizācijas principa ievērošana (*Grover, Limber, Boberiene, 2015*). Tas domāts šo pusaudžu rehabilitācijai, adaptācijai un sociālai integrācijai, tajā skaitā Es koncepcijas un dzīves mērķu veidošanai. Tā ievērošanai jāklūst par šo jomu pilnveidošanas un īstenošanas pusaudžiem ar speciālajām vajadzībām sociālā darba pamatprincipu.

Cilvēki ar speciālajām vajadzībām ir personas, kam ir objektīvas prasības pēc konkrēto vajadzību realizēšanas, kam ir apgrūtināta viņu funkcionēšana sabiedrībā un ir nepieciešama papildu medicīniskā un sociālā palīdzība (*Steinberg, 2002*). Dzīvojot savām spējām piemērotos apstākļos, arī šī jaunās

paaudzes daļa var kļūt par sabiedrībai nozīmīgu vērtību radītājiem, nevis vienīgi to patērētājiem. Tāpēc Latvijai, tāpat kā jebkurai valstij, jācenšas darīt visu iespējamo, lai šie bērni un jaunieši spētu pilnvērtīgi iekļauties sabiedrības dzīvē.

Latvijā ir pietiekama normatīvo aktu bāze bērnu un jauniešu ar speciālajām vajadzībām tiesību aizsardzībai. Taču daudzi no tiem nedarbojas, vai arī starp tiem ir pretrunas. Lai pusaudži ar speciālajām vajadzībām varētu integrēties sabiedrībā kopumā, realizējot sevi un dzīves mērķus, ir jānodrošina tādas pašas sociālās un ekonomiskās tiesības kā visai sabiedrībai un tās jānosaka likumdošanai un kompensējošam finansiālajam atbalstam.

Visas pasaules valstu sabiedrībās līdz šim ir šķēršļi, kas kavē šos cilvēkus realizēt savas tiesības un brīvības, saņemt sociālos resursus, kā arī rada sarežģījumus pilnīgai līdzdalībai sabiedrības dzīvē. Sociālie resursi ir apstākļi, kas tiek sniegti indivīdam no sabiedrības puses, kā, piemēram, ekonomiskā labklājība, sociālā vienlīdzība, politiskā brīvība, kultūras bagātības un morālā kārtība (Sirgy, 2001).

Latvijā, ņemot vērā atšķirības politiskajā sistēmā, likumdošanā, sociālekonomiskajā sfērā, kā arī salīdzinoši nelielajā pieredzē šajā jomā, bērnu un jauniešu, tajā skaitā pusaudžu ar speciālajām vajadzībām, personības veidošanā, jo sevišķi Es koncepcijas un dzīves mērķu veidošanas procesā, tiek ignorētas daudzas lietas, tajā skaitā sociālais darbs un sociālā darbinieka loma. Par to liecina tas, ka ļoti daudzās skolās, sevišķi lauku rajonos, nemaz nav sociālā pedagoga un pašvaldībā nav sociālā darbinieka, kas strādātu ar bērniem un ģimenēm.

Savā darbā par defektoloģijas problēmām I. S. Vigotskis raksta, ka jebkurš ķermeņa trūkums ne tikai izmaina cilvēka attieksmi pret pasauli, bet vispirms atsaucas uz attiecībām ar citiem cilvēkiem (*Бугодский, 1995*)

Vecumā no 14 līdz 16 gadiem pusaudzis intensīvi veidojas par pieaugušu cilvēku. Viņš iegūst gan to izskatu, tos sejas vaibstus, kas paliek raksturīgi visai dzīvei, gan (vēl svarīgāk) sev raksturīgās personības iezīmes, noteiktu vērtību orientāciju, centienus un ideālus (*Meikšāne, 1998*).

Jāmin arī tāda bērna un jaunieša ar kustību traucējumiem personības veidošanas svarīga sastāvdaļa kā kompensācija. A. Ādleris vērsis uzmanību uz to, ka nepilnvērtīgie orgāni, kuru funkcionēšana ir apgrūtināta vai traucēta, tiek iesaistīti cīņā, konfliktā ar apkārtējo pasauli, kurai tiem jāpielāgojas. Šo cīņu pavada paaugstināts saslimšanu risks un nāves gadījumi, bet cīņa sevī slēpj arī paaugstinātas kompensācijas iespēju (*Ādleris, 1992*). Nepilnvērtīgā orgāna kompensāciju veic centrālā nervu sistēma, pilnvērtīgiējot šī orgāna darbību. Savas nepilnvērtības izjūta cilvēkam ar traucējumiem kļūst par virzošo spēku psihiskajai attīstībai, tādejādi sublimējot un kompensatoriski attīstot kādas īpašas spējas, pat talantu, kā to bieži novēro pedagogi savā dabā ar skolēniem – pusaudžiem ar speciālajām vajadzībām.

Pusaudžu vecumā ir savas īpašas intereses un vajadzības, kas darbojas kā iekšējs dzinulis, rosina aktivitāti, liek meklēt un atrast vajadzību apmierināšanai

nepieciešamos līdzekļus. Tās ir – būt vienaudžu vidū, apliecināt sevi kā personību, individualitāti, kā pieaugušu cilvēku.

Kopumā var teikt, ka pusaudžu ar speciālajām vajadzībām Es koncepcijas un dzīves mērķu un uzvedības pozitīva ievirze ir sociāls un personīgs process, kas sociālajam darbiniekam jāveicina, balstoties uz pusaudžu ar traucējumiem kompetenci, viņu kopīgo spēku un līdzcilvēku respektu pret visu cilvēku vienādo vērtību, vienlīdzību un līdztiesību.

Organizējot darbu ar pusaudžiem ar speciālajām vajadzībām, skolas vadības stratēģijā jāņem vērā cits skatījums uz vajadzību hierarhisko sakārtojumu, pārskatot personības vajadzību, dzīves mērķu un vērtību saistību (*Harrigan, Lamport, 2015*). Tas varētu būt veseluma skatījums, kas nozīmē, ka tiek ievēroti visi viņa dzīves aspekti. Jāizvērtē ne tikai funkcionālie traucējumi, bet arī pusaudža spējas un viņa sociālā situācija. Jāsadarbojas ir daudzu institūciju un nozaru speciālistiem un, pieņemot kopīgu lēmumu, jāievēro bērna intereses.

Skolas vadības stratēģijā konceptuāli jauna pieeja šai problēmai ir *iekļaujošā izglītība*, kuras ietvaros darbojas sociālais darbinieks sadarbībā ar sociālo pedagogu. Vorikas universitātes profesors Džefs Lindsejs iekļaujošo izglītību raksturo kā procesu, kura rezultātā mainās gan mācību iestāde, gan aptverošā sabiedrība. Šeit katru skolēnu augstu vērtē, lai cik smagas pakāpes problēma viņam būtu. Tās pieņem un ar tām strādā. Šis priekšstats sakņojas pārliecībā, ka ikvienam bērnam ir tiesības piederēt pie tās pašas sabiedrības, kur visiem pārējiem. To varētu uzskatīt par jaunas domāšanas skolu, kas spētu pieņemt šādus bērnus un kurā būtu skolas kolektīvs, kas varētu ar viņiem strādāt, turklāt ar katru individuāli. Tātad praktiski īstenot ideālus par sabiedrību visiem (*Nīmante, 2008*). Šāda skolas vadības stratēģija varētu palīdzēt attīstīt diferencētu mācīšanās modeli, kurā skolēni paši vairāk iesaistītos kolaboratīvu mācīšanās veidu apgūvē, skolas materiāla izpratnē, drošas klases vides veidošanā un sasniegumu motivācijas veicināšanā (*Baldwin, Carlisle, 2004*).

Šo skolēnu, tajā skaitā pusaudžu, sekmīga iekļaušanās vispārējās izglītības iestādēs lielā mērā atkarīga no sociālā darbinieka, skolas pedagoga, tajā skaitā sociālā pedagoga, kas spētu saskatīt to radošo potenciālu, kas skolēnā attīstītu kompensatoriskās prasmes un jaunus dotumus. Skolas vadības stratēģijas viens no galvenajiem uzdevumiem ir katrā konkrētajā gadījumā saskatīt maksimālās kompensācijas robežu un, cik vien iespējams, virzīt bērnu uz tā sasniegšanu (*Lomanova, 2002*). Skolas vadības stratēģijas ir vienota sociālā darbinieka, sociālā pedagoga, vecāku un pusaudža ar īpašām vajadzībām savienība.

Rezultāti

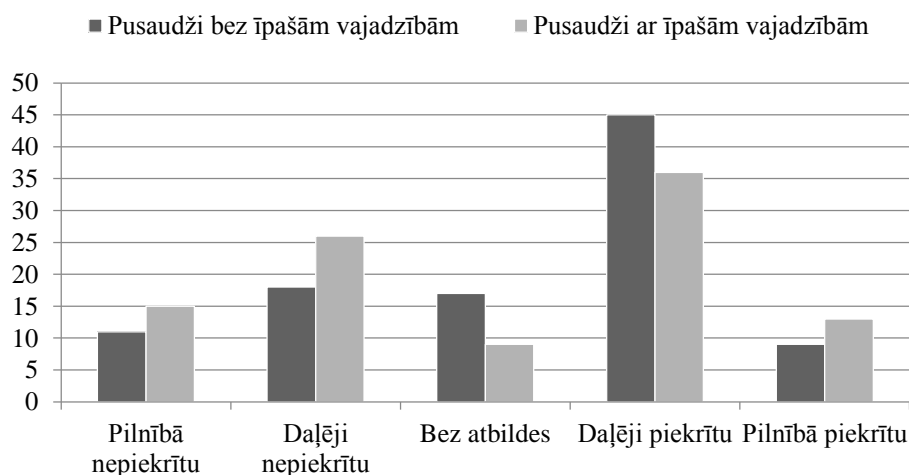
Bauskas novadā ir 27 000 iedzīvotāji. Vidzemes novadā ir 1 ģimnāzija, 3 vidusskolas, 8 pamatskolas. 11 izglītības iestādes realizē pirmsskolas izglītības programmas, t.sk. 5 no tām realizē speciālās pirmsskolas izglītības programmas,

1 internātvidusskola un 1 speciālā internātpamatskolā. Vispārizglītojošajās skolās 2014.mācību gadā mācījās 3157 skolēni. Bauskas novada un pilsētas skolās mācās 143 bērni un jaunieši ar speciālajām vajadzībām, novadā ir 230 bērnu invalīdu. Precīzas informācijas, cik no viņiem mācās vispārizglītojošajās skolās, kā arī cik šajās skolās ir pusaudžu ar speciālajām vajadzībām, nav. Valstī pēc Izglītības un zinātnes ministrijas statistiskās informācijas datiem 2014.mācību gadā vispārizglītojošajās skolās mācījās 1423 bērni ar speciālajām vajadzībām. Sīkāka sadalījuma pa diagnozēm nav.

Lai izpētītu situāciju, tika veikta 143 pusaudžu ar īpašām vajadzībām vecumā no 13 līdz 18 gadiem un 150 pusaudžu bez īpašām vajadzībām anketēšana.

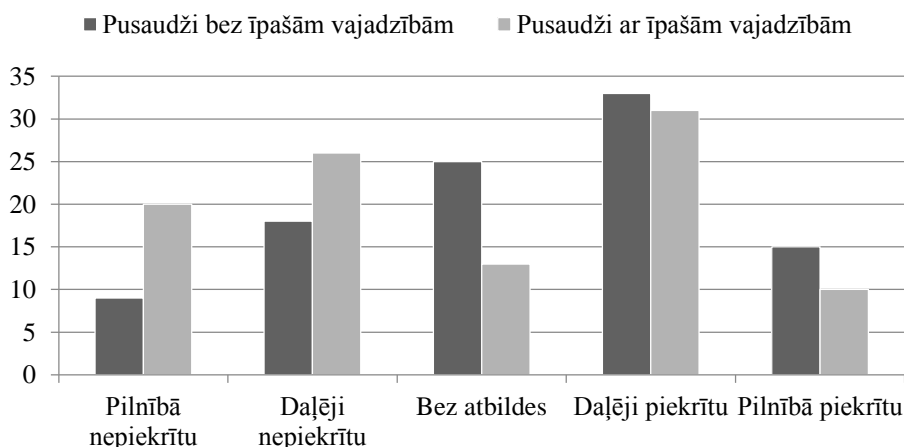
Viņiem tika piedāvāts piedalīties aptaujā „Dzīves mērķi un uzvedības ievirzes” (*Life Goals and Behavior Survey*; autori: *D.K.Ingledew, E.Ferguson, D.Markland, 2010*), kas vērsta uz pusaudžu dzīves mērķu, uzvedības ieviržu, izskata un veselības u.c. novērtēšanu un salīdzināšanu pusaudžiem ar un bez speciālām vajadzībām. Aptaujā ietvertās jomas: *Dzīves mērķi slavai, Dzīves mērķi izskatam, Dzīves mērķi bagātībai, Dzīves mērķi kopībai, Dzīves mērķi attiecībās, Dzīves mērķi attīstībai, Dzīves mērķi veselībai, Motīvs izskata uzlabošanai, Sociālās atbilstības motīvs, Motīvs labklājības uzlabošanai, Motīvs aizsardzībai no sociālā spiediena, Motīvs veselības saglabāšanai un aizsargāšanai*. Šajā aptaujā pēc Likerta skalas ir pieci vērtējumi, sākot ar 1 (pilnībā nepiekrītu) līdz 5 (pilnībā piekrītu).

Dzīves mērķi slavai. Analizējot jautājumu, piemēram, „Lai manu vārdu zinātu daudzi cilvēki”, „Būt daudzu cilvēku atzītam”, „Būt slavenam (slavenai)”, „Lai mans vārds bieži parādītos medijos”, atbilžu rezultātus, var secināt, ka 41% no pusaudžiem ar speciālajām vajadzībām nešķiet svarīgi šie dzīves mērķi, bet aptuveni 50% no abu grupu pusaudžiem ir svarīgi dzīves mērķi slavai. Procentuāli atbilžu attiecību var aplūkot 1.attēlā.

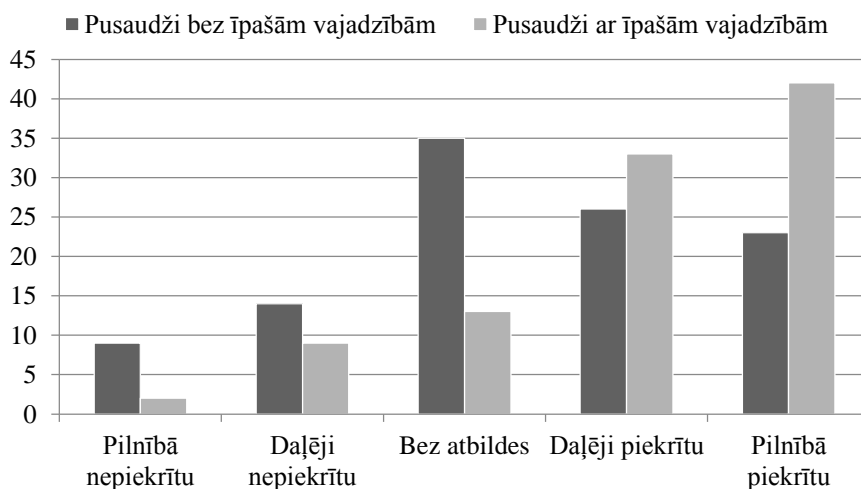
1.attēls. Dzīves mērķi slavai

Dzīves mērķi izskatam. Analizējot 5.-8.jautājumu (5. „Lai cilvēki bieži teiktu, cik labi es izskatos”; 6. „Sekot līdzi pēdējām modes tendencēm par matu sakārtojumu un ģērbšanos”; 7. „Sasniegt tādu uzskatu, lai citi atskatītos”; 8. „Izskatīties pievilcīgi citu acīs”) atbilžu rezultātus, var secināt, ka 46% no pusaudžiem ar speciālajām vajadzībām nešķiet svarīgi šie dzīves mērķi, bet 41% tas ir svarīgi. Var secināt, ka pusaudžiem ar īpašām vajadzībām, tāpat kā vairumam pusaudžu, tomēr ir svarīgs izskats. Procentuāli atbilžu attiecību var aplūkot 2.attēlā.

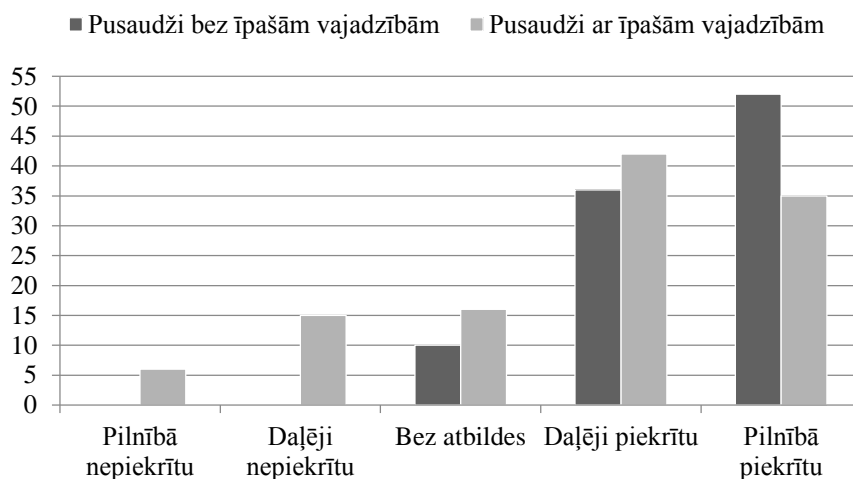
2.attēls. Dzīves mērķi izskatam

Dzīves mērķi bagātībai. Analizējot jautājumus, piemēram, „Būt ļoti pārtikušam cilvēkam”, „Būt ļoti dārga īpašuma īpašniekam”, „Būt bagātam”, „Lai man būtu pietiekami daudz naudas, lai es varētu nopirkt visu, ko es vēlos” u.c., atbilžu rezultātus, var secināt, ka pusaudžiem ar speciālajām vajadzībām ir svarīgi dzīves mērķi, kas attiecas uz bagātību, tā domā lielākā daļa šīs grupas aptaujāto pusaudžu (81%). Procentuāli atbilžu attiecību var aplūkot 3.attēlā.

3.attēls. Dzīves mērķi bagātībai

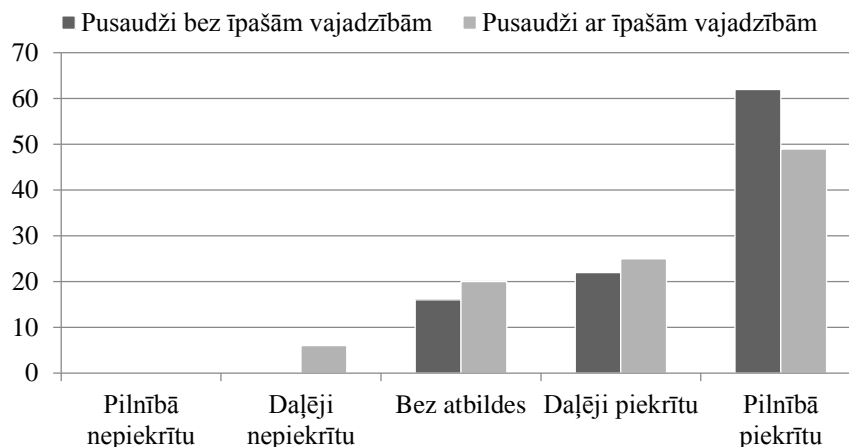
Dzīves mērķi kopībai. Analizējot atbilžu, piemēram, „Palīdzēt cilvēkiem, kam tas nepieciešams, neko neprasot pretī”; „Strādāt, lai pasauli padarītu labāku”; „Palīdzēt citiem uzlabot viņu dzīvi” u.c., rezultātus, var secināt, ka pusaudžiem bez speciālajām vajadzībām materiālās problēmas ir aktuālākas nekā pusaudžiem ar speciālajām vajadzībām, un viņiem nešķiet tik svarīgi dzīves mērķi kopības izjūtai. Tas varētu būt saistīts ar šo pusaudžu pašu dzīves grūtībām. Procentuāli atbilžu attiecību var aplūkot var aplūkot 4.attēlā.

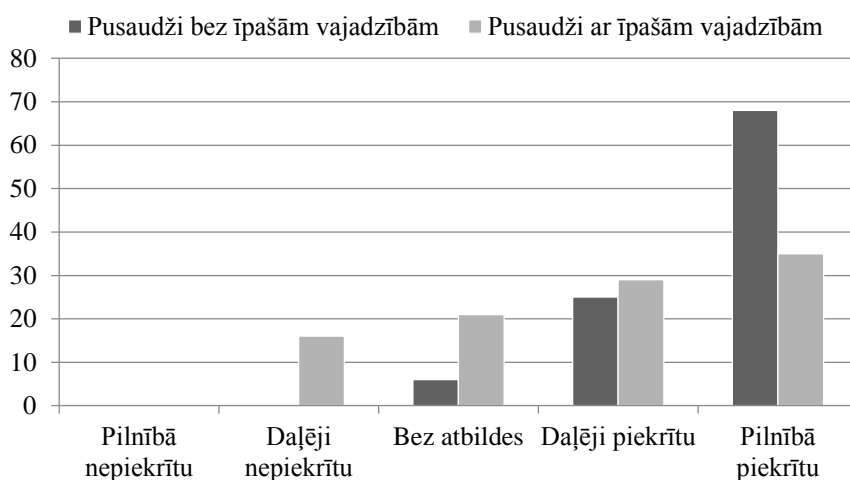
4.attēls. Dzīves mērķi kopībai

Dzīves mērķi attiecībās. Analizējot noteiktu jautājumu, piemēram, „Lai man būtu labi draugi, kuriem varu uzticēties”; „Dalīt savu dzīvi ar kādu, ko mīlu”; „Lai man būtu ļoti tuvas/intīmas attiecības”, atbilžu rezultātus, var secināt, ka jautājumos par tuvām, intīmām attiecībām aptuveni puse no pusaudžiem nav vēlējušies atbildēt, jo šajā vecumā abu grupu pusaudžiem tā vēl nav prioritāte. Toties pārējos jautājumos viņi viennozīmīgi domā, ka mīlestībai un attiecībām vispārcilvēciskā nozīmē ir liela nozīme. Tie viennozīmīgi ir vecāki, citi tuvi cilvēki, draugi vispār un, protams, arī tuvāki draugi. Pusaudži ar speciālajām vajadzībām tā domā par 10 % mazāk nekā pusaudži bez speciālajām vajadzībām (74% : 84%) Procentuāli atbilžu attiecību var aplūkot 5.attēlā.

Dzīves mērķi attīstībai. Analizējot atbilžu, piemēram, „Lai dzīves beigās es varu atskatīties uz savu dzīvi kā uz nozīmīgu un pilnīgu”; „Izlemt pašam, ko darīt dzīvē, nevis lai dzīve izvēlas, ko man darīt”; „Zināt un pieņemt sevi, tādu kāds es īstenībā esmu” u.c., rezultātus, var secināt, ka dzīves mērķi attīstībai svarīgāki ir pusaudžiem bez speciālajām vajadzībām, tikai 64% pusaudžu ar speciālajām vajadzībām piekrīt, ka viņiem šie mērķi ir svarīgi. Tas varētu būt saistīts ar to, ka slimība tomēr traucē attīstībai. Procentuāli atbilžu attiecību var aplūkot 6.attēlā.

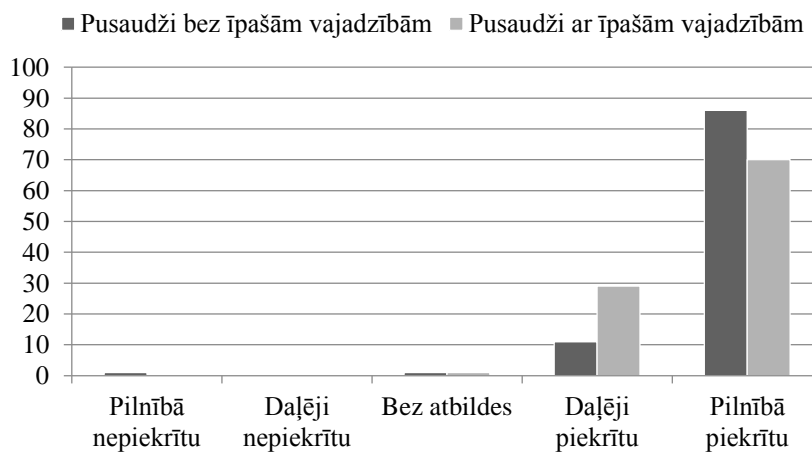

5.attēls. Dzīves mērķi attiecībās

6.attēls. Dzīves mērķi attīstībai

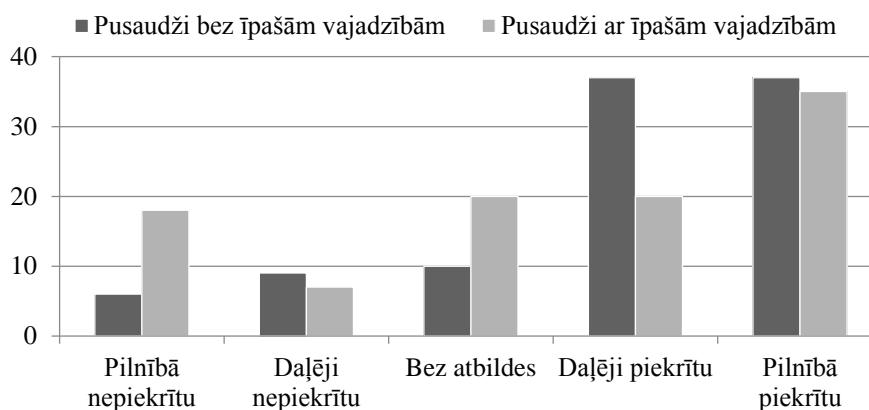
Dzīves mērķi veselībai. Analizējot atbilžu, piemēram, „Būt fiziski veselam”; „Neslimot”; „Dzīvot veselīgu dzīvi” u.c., rezultātus, var secināt, ka dzīves mērķi veselībai svarīgāki ir pusaudžiem bez speciālajām vajadzībām. Procentuāli atbilžu attiecību 7.attēlā.

7.attēls. Dzīves mērķi veselībai

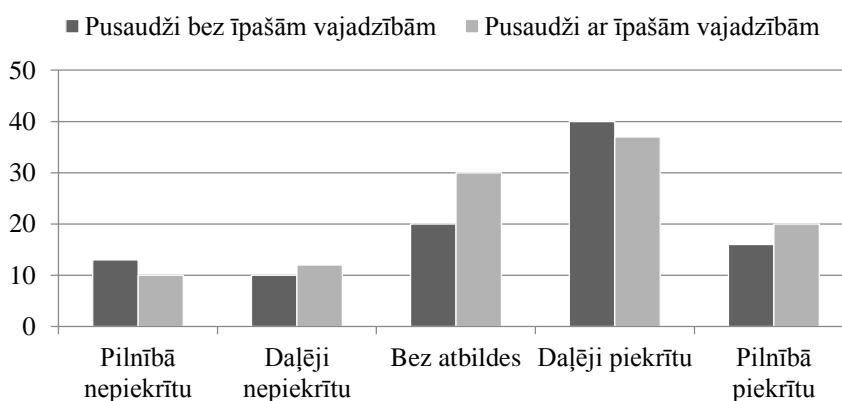

Motīvs izskata uzlabošanai un atklāšanai. Analizējot atbilžu rezultātus, piemēram, „Izskatīties jaunāks (jaunāka) par saviem gadiem”; „Izskatīties labāk”; „Izskatīties pievilcīgi” u.c., var secināt, ka izskats ir svarīgāks pusaudžiem bez speciālajām vajadzībām (74%) nekā pusaudžiem ar speciālajām vajadzībām (55%). Procentuāli atbilžu attiecību var aplūkot 8.attēlā.

8.attēls. Motīvs izskata uzlabošanai un atklāšanai

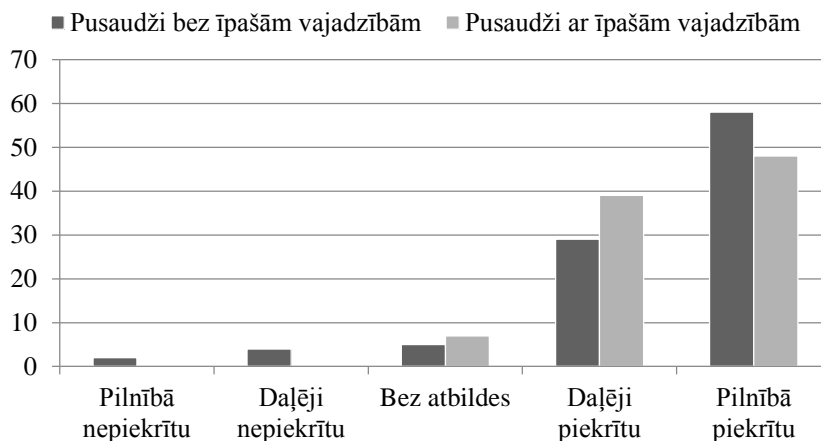
Sociālās atbilstības motīvs. Analizējot atbilžu rezultātus, piemēram, „Būt populāram”; „Būt cilvēku atzītam”; „Būt kā mani draugi” u.c., var secināt, ka pusaudžu atbildes attiecībā uz dzīves mērķiem, kas saistīti ar sociālo atbilstību neatšķiras pusaudžiem ar un bez speciālajām vajadzībām, vairāk nekā puse aptaujāto (58% : 56%) piekrīt, ka svarīgi ir būt atzītam, iederēties kopienā, būt līdzīgiem saviem draugiem. Pusaudžu vecumā šis aspekts ir svarīgs. Procentuāli atbilžu attiecību var aplūkot 9.attēlā.

9.attēls. Sociālās atbilstības motīvs

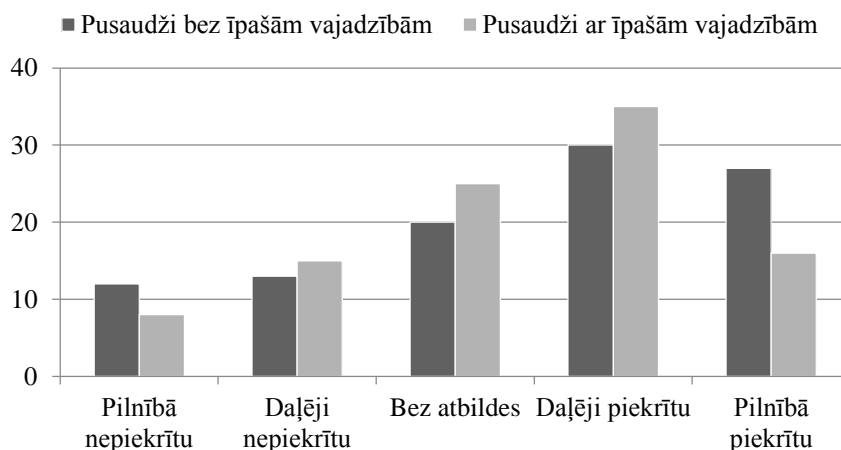
Motīvs labklājības uzlabošanai. Analizējot atbildes, piemēram, „Justies mazāk uztrauktam”; „Uzlabot savu garastāvokli”; „Justies labi”; „Uzlabot savu veselību”; „Justies mierīgi”, var secināt, ka pusaudžu atbildes attiecībā uz savu labklājību un tās uzlabošanu neatšķiras pusaudžiem ar un bez speciālajām

vajadzībām, lielākā daļa aptaujāto (abās grupās 87%) piekrīt, ka labklājība, kas saistīta ar labu garastāvokli, veselību, ir svarīgs dzīves mērķis. Procentuāli atbilžu attiecību var aplūkot 10.attēlā.

10.attēls. Motīvs labklājības uzlabošanai

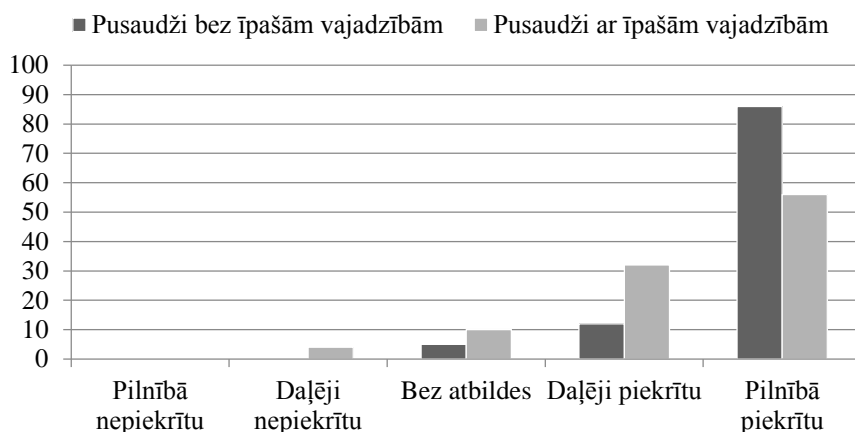
Motīvs aizsardzībai no sociālā spiediena. Analizējot atbilžu rezultātus, piemēram, „Izvairīties no cilvēkiem, kuri meklē manī kļūdas”; „Darīt, ko man liek”; „Darīt to, kas no manis tiek gaidīts”; „Sekot sabiedrībā pieņemtajām normām” u.c., var secināt, ka pusaudžu atbildes attiecībā uz aizsardzību no sociālā spiediena būtiski neatšķiras pusaudžiem ar un bez speciālajām vajadzībām, abām grupām šis faktors ir ļoti nozīmīgs. Taču jāatzīmē, ka uz šo jautājumu grupu nav atbildējuši līdz 25% aptaujāto pusaudžu. Procentuāli atbilžu attiecību var aplūkot 11.attēlā.

11.attēls. Motīvs aizsardzībai no sociālā spiediena

Motīvs veselības saglabāšanai un aizsargāšanai. Analizējot atbilžu rezultātus, piemēram, „Rūpēties par savu redzi”; „Rūpēties par savu ādu”; „Izvairīties no veselības problēmām”; „Samazināt riskus veselībai” u.c.,

noskaidrots, ka 87% pusaudžu ar īpašām vajadzībām ir svarīgs šis aspekts, jo noraidošu atbildi nav devis neviens no aptaujātajiem, 13% nav atbildējuši. Salīdzinoši 96% pusaudžu bez speciālajām vajadzībām atbildējuši, ka rūpes par savu veselību, samazinot riskus tai, ir svarīga viņu dzīves sastāvdaļa. Procentuāli atbilžu attiecību var aplūkot 12.attēlā.

12.attēls. Motīvs veselības saglabāšanai un aizsardzībai

Kopējā divu grupu korelācija pusaudžiem ar un bez speciālajām vajadzībām, kas atspoguļo pusaudžu dzīves mērķus un uzvedības ievirzes, norāda statistiski nozīmīgas atšķirības; Spīrmena rang korelācijas nozīmība $p < 0,05$.

1.tabula. Spīrmena rang korelācijas koeficients

	Pusaudži ar speciālajām vajadzībām	Pusaudži bez speciālajām vajadzībām
Pusaudži ar speciālajām vajadzībām	1,000000	0,751486
Pusaudži bez speciālajām vajadzībām	0,751486	1,000000

Mērķi un motīvi, kur viedokļi atšķiras abu grupu pusaudžiem, ir:

- dzīves mērķi bagātībai, kas saistīti ar pusaudžu ar īpašām vajadzībām materiālajām problēmām ģimenē, pusaudžiem ar īpašām vajadzībām tas varētu būt motīvs šim mērķim;
- dzīves mērķi kopībai, kas saistīti ar pusaudžu dzīves grūtībām, jo speciālo vajadzību dēļ pusaudži ar speciālajām vajadzībām pieraduši vairāk ņemt kā dot pretī;
- dzīves mērķu aspektā ir problēmas, saistītas ar attiecībām ar līdzcilvēkiem, kuras nosaka pusaudžu ar speciālajām vajadzībām ierobežotie sociālie kontakti;

- dzīves mērķi attīstībai, jo saslimšana un/vai speciālās vajadzības traucē attīstībai,
- motīvs veselības uzlabošanai – rūpes par veselību un veselības aizsargāšana pusaudžiem ar īpašām vajadzībām ir svarīgāka nekā pusaudžiem bez speciālajām vajadzībām;
- motīvs izskata uzlabošanai pusaudžiem ar speciālajām vajadzībām nav tik svarīgs kā pusaudžiem bez speciālajām vajadzībām.

Secinājumi

1. Apkopojot pusaudžu ar un bez speciālajām vajadzībām atbildes aptaujas „Dzīves mērķu un uzvedības ievirzes” ietvaros, var secināt, ka pastāv problēmas pusaudžu ar un bez īpašām vajadzībām dzīves mērķu un uzvedības ieviržu faktoru apzināšanā.
2. Nenožīmīgas atšķirības pusaudžiem ar speciālajām vajadzībām no pusaudžiem bez tām ir tādos faktoros kā slava, izskats, sociālā atbilstība, aizsardzība no sociālā spiediena.
3. Sociālais darbs šajos aspektos jāsaista ar materiālās palīdzības sniegšanu, sociālpsiholoģisko darbu un psiholoģisko atbalstu.
4. Skolas vadības stratēģijai jābūt centrētai uz bērnu, jo skolas vadība ir visciešāk saistīta ar visiem pedagoģiskā procesa elementiem. Sadarbības tīklojuma izveide pusaudžu ar speciālajām vajadzībām gadījumā ir svarīga, lai mobilizētu ģimenes, mācību iestādes, pašvaldības un valsts resursus pusaudžu personības pilnveidē.
5. Neskatoties uz to, ka attieksme sabiedrībā pret cilvēkiem ar speciālajām vajadzībām kļūst labvēlīgāka, sabiedrībai kopumā ir problēmas ar ētisko darbību, psiholoģiski pozitīvu virzību, kas ierobežo bērnu, pusaudžu un jauniešu dzīves mērķu adekvātu veidošanos, integrāciju vispārizglītojošajās skolās un sabiedrībā kopumā.
6. Summējot aptaujas atbildes par pusaudžiem ar un bez speciālajām vajadzībām par viņu dzīves mērķiem un uzvedības normām, var secināt, ka kopumā ir maz faktoru, kuros pastāv atšķirības atbildēs pusaudžiem ar un bez speciālajām vajadzībām, tomēr būtu nozīmīgi apzināties tās pusaudžu dzīves mērķu un to uzvedības modeļu faktoru identifikācijā.
7. Skolas vadības stratēģijai jābūt virzītai uz inovatīvu atvērtību un pozitīvu psiholoģisko nodrošinājumu, kas sniedz šiem procesiem profesionālu skaidrojumu un darbību.

Summary

Introduction. Improving the democratic features of the society must learn to discern and develop each person's social potential, helping creatively build your life to complete their abilities , attitudes that benefit themselves and other people.

The aim of the Study. To explore theoretically and practically and compare teenagers with and without special needs searching issues of the meaning of their lives.

The research object is a school leadership strategy with special needs teenagers living in the positive direction of the target. The research study is the concept of teenagers "I" and their aims of lives.

Materials and methods. A study of scientific literature and regulatory documents, analysis of adolescents with special needs lives aims, the teacher's role in this process, adolescents with and without disabilities survey "Life Goals Sunlated Behavior Survey", authors: D.K. Ingledew, E. Ferguson, D. Markland, (2010) test results, interviews with psychologists who work daily with teenagers with special needs.

The research base: 143 teenagers from Vidzeme region with and 150 teenagers without special needs.

The main research questions:

1. Is there a difference between teenagers with and without special needs in identifying dimensions of life aims?
2. What is the school leadership strategy in developing the teenagers' with special needs personality?

Materials used in the research: interviews with teenagers with varying disabilities and their parents, creation of the students' research program, social pedagogical research, interviews with the rehabilitation center psychologists who work with teenagers with special needs and their families psychological problems.

Results. In Vidzeme region there are 27000 inhabitants. The Bauska region has 1 gymnasium, 3 secondary schools, 8 primary schools, 11 pre-school educational institutions implementing educational programmes, including 5 of them realize special education pre-school programmes and 1 boarding secondary school, 1 special boarding school, In School Year 2013/2014 there were 3157 students in comprehensive school. In Bauska region and the town's schools there are 143 children and young people with special needs. The number of children with disabilities is 230. There is no accurate information, how many of them study in mainstream schools, as well as how many in these schools are teenagers with special needs. According to statistical information data of the Ministry of Education and Science of Latvia, in School Year 2013/2014 in the mainstream schools studied 1423 children with special needs. Detailed breakdown according to diagnoses is not available.

To explore the case there were carried out survey with 143 adolescents aged 13-18 with disabilities and 150 adolescents without special needs. They were asked to conduct a survey "Life Aims and Sunlated Behavior Survey", the authors D.K. Ingledew, E. Ferguson, D. Markland (2010), focused on teenagers' lives aims, patterns of behavior, appearances and health, etc. evaluation and comparison with the teenagers with and teenagers without special needs- the areas covered: Appearance - related life aims, Togetherness - related life aims, Relationship-related life aims, Development-related life aims, Health - related life aims, Life aims for improvement of appearance and disclosure, Motive of social adequacy, Motive for improving well-being, In this survey there are five response categories ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (completely agree).

Conclusions

1. Summarising, the survey responses “The aims of life and patterns of behavior” of the needs for the teenagers with and without special needs, one can conclude that, overall, there are quite a few differences for teenagers with and without special needs concerning life aims and identifying dimension of behavioral patterns.
2. Objectives such as appearance, togetherness, relationship, development, health, improvement of appearance and disclosure, social adequacy, improving well-being for the teenagers without special needs are not very different from the responses of the teenagers with special needs.
3. Social work in these respects must be associated with substantive assistance and socio-psychological support.
4. School leadership strategy should be centered on children's views and the school's management is most closely associated with all elements of the process. Create a network of cooperation with the special needs of teenagers, it is essential to mobilize families, educational institutions, local and national resources for the development of the personality of the teenagers.
5. Despite the fact that the attitude of the society towards people with special needs is generally beneficial to society as a whole has problems with moral action, psychologically positive progress, which restricts children and young people, including teenagers I concepts and life goals an adequate formation, integration in mainstream schools and society in general.
6. Summing up, the survey responses of the teenagers with and without special needs on the „Life aims and behavioral patterns”, one can conclude that, overall, there are quite a few differences in responses for teenagers with and without special needs for life aims and dimension identification of their behavioral patterns.
7. School leadership strategy should be centered on children's views and the school's management is most closely associated with all elements of the process.

Keywords: school leadership strategy, life purpose, a teenager with special needs.

Literatūra References

- ANO Paraugnoteikumi par vienlīdzīgām iespējām cilvēkiem ar invaliditāti. Rīga: Invalīdu un viņu draugu apvienība Apeirons, 1999.- 28 lpp.
- Ādler, A. (1992). *Psiholoģija un dzīve*. Rīga: IDEĀ.
- Baldwin, S., Carlisle, J. (2004). Living with disability: The Experience of Parents and Children. In: *The Sociology of the Family*. Graham A. (Ed.), Oxford, Blackwell Publishing LTD.
- Grover, H. M.; Limber, S.P.; Boberiene, L.V. (2015) Does it matter if students experience school as a place of community? *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol 85(6, Suppl), Nov 2015, S79-S85.
- Hays, J.M. (2008). Teacher as servant applications of Greenleaf's servant leadership in higher education. *Journal of Global Business Issues*, 2(1), 113-135.
- Harrigan, W. J.; Lamport, M. Replacing Maslow's needs hierarchy with an account based on stage and value. *Behavioral Development Bulletin*, Vol 20(1), Apr 2015, 24-31.

- Harris, A. & Lambert, L. (2003). *Building Leadership Capacity for School Improvement*. Maidenhead, UK: Open University Press.
- Inglede D., Ferguson E, Markland D.(2010) Motives and sun-related behaviour. *J Health Psychol.* 2010 Jan;15(1):8-20. doi: 10.1177/1359105309342292.
- Johnson, S.M., & Boles, K.S. (1993). *School-Based Management and Teaches: Strategies for Reform*. Designing High Performance Schools: Strategies for School-Based Management. Finance Center of CPRE New Brunswick, NJ 08901-1568.
- Kotter, J. (2007). *Leading Change*. Harvard Business Review, 85 (1), 96-103.
- Meikšāne, Dz. (1998). *Psiholoģija mums pašiem*. Rīga: RaKa.
- Nīmante D.(2008) Iekļaujoša izglītība – izglītības sistēmas, skolas un klases kontekstā Iekļaujoša izglītība – izglītības sistēmas, skolas un klases kontekstā.projekts Iekļaujoša skola iekļaujošā sabiedrībā, Britu Padome Latvijā (BP), Izglītības attīstības centrs (IAC), Vispārējās izglītības kvalitātes novērtēšanas valsts aģentūra (VIKNVA).
- Sirgy, M.J. (2001). Handbook of Quality-of-Life Research: An Ethical Marketing Perspective. In: Social Indicators Research Series, Netherlands, Kluwer Academic Publishers, Vol. 8, pp. 65-86.
- Steinberg, L., Clinical adolescent psychology: What it is, and what it needs to be. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 70(1), Feb 2002, 124-128.
- Warner, K.H. (2006). *Meeting the Needs of Children with Disabilities*. New York, Routledge.
- Вигодский, Л.С. (1995). *Проблемы дефектологии*. Москва: Просвещение.